

تحلیل محتوای کتابهای فارسی دوره دوم ابتدایی بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی

دکتر محسن دبای صابر^۱ © دکتر مهدی رضایی^۲

چکیده:

پژوهش حاضر با هدف تحلیل محتوای کتابهای فارسی دوره دوم ابتدایی بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی، به شیوه توصیفی شامل تحلیل اسنادی و نیز تحلیل محتوای کمی انجام شده است. جامعه پژوهش محتوای ۶ جلد کتاب فارسی (فارسی و نگارش) دوره دوم ابتدایی بود که با توجه به ماهیت موضوع از نمونه‌گیری صرف نظر و کل جامعه پژوهش، بررسی شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، داده‌های اسنادی به شیوه کیفی و داده‌های تحلیل محتوا با استفاده از شاخصهای توصیفی در فرایند تحلیلی آنتروپی شانون مورد بررسی قرار گرفتند. یافته‌های پژوهش نشان داد که توجه به فرهنگ یادگیری مشارکتی در راستای کیفیت‌بخشی آموزشی، امری ضروری در برنامه درسی است. همچنین تحلیل کتابهای فارسی دوره دوم ابتدایی نشان داد که مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی در کتابهای فارسی پایه‌های مختلف به صورت متفاوتی مورد تأکید قرار گرفته‌اند. به طوری که در کتاب فارسی پایه چهارم بیشترین تأکید بر مؤلفه تحول آفرینی (با ۱۸۴ فراوانی) و کمترین تأکید بر مؤلفه فرایند - محوری (با ۱۰۶ فراوانی)، در کتاب فارسی پایه پنجم بیشترین تأکید بر مؤلفه تعامل - محوری (با ۲۳۳ فراوانی) و کمترین تأکید بر مؤلفه فرایند - محوری (با ۸۸ فراوانی) و در کتاب فارسی پایه ششم بیشترین تأکید بر مؤلفه تعامل - محوری (با ۲۵۵ فراوانی) و کمترین تأکید بر مؤلفه فرایند - محوری (با ۱۴۴ فراوانی) شده است.

کلید واژگان: تحلیل محتوا، فرهنگ، یادگیری مشارکتی، کتاب فارسی، دوره ابتدایی

☑ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۸/۲۱

☑ تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۳/۲۲

۱. دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران (نویسنده مسئول). E-mail: m.saber@shahed.ac.ir

۲. استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

مقدمه

آموزش و پرورش سازمانی است که در هر جامعه مهم‌ترین مسئولیت را در زمینه یادگیری عهده‌دار است. در این فرایند، تمام نهادهای جامعه نقش دارند، ولی نقش اساسی را آموزش و پرورش به عهده دارد. مهم‌ترین مؤلفه در آموزش و پرورش «فرایند یاددهی و یادگیری» است (دیباچی صابر، ۱۴۰۱). در فرایند یاددهی - یادگیری، گفت و گو و مشارکت فراگیران نقش اساسی دارد. از این رو، نقش امروزی معلمان در آموزش و پرورش با نقش سابق آنها تفاوت کرده است. از آنها انتظار می‌رود که روش آموزش را از طریق مشارکت دادن دانش‌آموزان در فرایند یاددهی - یادگیری بیاموزند (شوهل^۱ و همکاران، ۲۰۲۰). این امر مورد توجه بسیاری از صاحب‌نظران نیز بوده، به طوری که پیمازه معتقد است که عدم فعالیت و مشارکت دانش‌آموز در فرایند یاددهی - یادگیری منجر به یادگیری دانش‌آموز نمی‌شود (کوهرلر و میچ، ۲۰۲۲). در نظام آموزش و پرورش ایران و اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش نیز این امر مورد توجه قرار گرفته است. مثلاً در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰) به منظور تحقق اهداف «تعمیق تربیت و آداب اسلامی، تقویت اعتقاد و التزام به ارزشهای انقلاب اسلامی»، «افزایش نقش مدرسه به عنوان یکی از کانونهای پیشرفت محلی، به ویژه در ابعاد فرهنگی - اجتماعی»، «افزایش مشارکت نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی، مدرسه، معلمان و دانش‌آموزان در رشد و تعالی کشور در عرصه‌های دینی، فرهنگی، اجتماعی در سطح محلی و ملی» بر مشارکت فعال دانش‌آموزان در برنامه‌های تربیتی و فعالیتهای پرورشی مدارس، تأکید فراوان شده است. این در حالی است که بر اساس نتایج بسیاری از پژوهشها مانند لانگ و ون هان^۳ (۲۰۲۰)، سیزگین^۴ و همکاران (۲۰۲۰) و کرامتی و همکاران (۱۳۹۱)، یکی از مشکلات موجود در نظامهای آموزشی به‌طور اعم و مدارس به‌طور اخص، پایین بودن میزان مشارکت دانش‌آموزان در امور آموزشگاه و فرایند یاددهی - یادگیری است. یکی از نخستین پاسخها به این مسئله، نبود فرهنگ یادگیری مشارکتی است (سوئیت و سونسون^۵، ۲۰۰۷؛ هالورسون^۶ و همکاران، ۲۰۱۸). فرهنگ یادگیری به مجموعه‌ای از باورها و ارزشهای مشترک گفته می‌شود که بر رفتار و اندیشه و نحوه یادگیری یادگیرندگان اثر می‌گذارد و می‌تواند نقطه شروعی برای حرکت و پویایی یا مانعی در راه پیشرفت باشد (سگی^۷ و همکاران، ۲۰۱۹). یکی از عوامل مؤثر در شکل‌گیری فرهنگ یادگیری مشارکتی، برنامه درسی موجود در آن نظام آموزشی است. برنامه‌های درسی به‌منزله قلب نظام آموزشی از عناصر اساسی نظام تعلیم و تربیت به‌شمار می‌آیند که می‌توانند در بهبود و پیشرفت نظام آموزشی و تحول در اجتماع مفید و مثمر‌تر باشند. با توجه به اینکه کتابهای درسی یکی از جلوه‌های

1. Shohel
2. Koehler & Meech
3. Long & Van Hanh
4. Sezgin
5. Sweet & Swenson
6. Halverson
7. Sagy

برنامه درسی مدارس‌اند و بر اساس اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش تهیه و تدوین شده‌اند، انتظار می‌رود که تأکید نظری اسناد بر لزوم مشارکت دانش‌آموزان در فرایند یاددهی - یادگیری، به صورت عملی در کتابهای درسی مورد توجه قرار گیرد. کتابهای فارسی (فارسی و نگارش فارسی) دوره دوم ابتدایی با پیش رو داشتن اهدافی مانند آشنایی با زبان گفتار و نوشتار و تفاوت آنها با یکدیگر، آشنایی با مسائل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، ملی، علمی و هنری در قالب زبان، تقویت مهارت گوش دادن و سخن گفتن می‌توانند نقشی مؤثر در شکل‌گیری فرهنگ یادگیری مشارکتی داشته باشند. بر اساس یافته‌های پژوهشهای گوناگون مانند پژوهش اربابی و ملازهی (۱۳۹۷)، نجفی (۱۳۹۸) و الداغی (۱۴۰۰) و همچنین نتایج عملکرد دانش‌آموزان ایرانی در مطالعات بین‌المللی از قبیل تیمز و پرلز (۲۰۰۱)، (۲۰۰۶)، (۲۰۱۱) و (۲۰۱۶) روشهای یادگیری در نظام آموزشی ایران سنتی - محور بوده و همین امر موجب ایجاد فرهنگ یادگیری غیرمشارکتی در حوزه فرایند یاددهی - یادگیری شده است (پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، ۱۳۹۸). همچنین با توجه به اینکه کتاب درسی مرجع رسمی مورد استناد برای تعیین محتوا و برنامه آموزشی است و فعالیت‌های معلم و دانش‌آموزان در قالب محتوای کتاب تعیین و اجرا می‌شوند، بنابراین نقشی اساسی در ایجاد، ترویج و تشکیل فرهنگ یادگیری مشارکتی در دانش‌آموزان می‌توانند داشته باشد. بر این اساس امروزه، بسیاری از نظامهای آموزشی کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه به موضوع ترغیب و ایجاد فرهنگ یادگیری مشارکتی از طریق تهیه، تدوین و توزیع کتاب درسی مناسب توجه نشان داده‌اند. بر این اساس مساله اصلی در این پژوهش، این است که از طریق بررسی محتوای کتابهای فارسی دوره دوم ابتدایی مشخص شود تا چه میزان مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی در این کتابها مورد تأکید قرار گرفته‌اند تا از این طریق فهم شود که آیا مشکلات و مسائل مربوط به نبود فرهنگ یادگیری مشارکتی به دلیل جایگاه نازل آن در کتابهای درسی است یا بی‌توجهی و ضعف کارکردی نظامها و سازمانهای ذی‌ربط تا با بررسی عالمانه آسیبها و شناخت دقیق‌تر مشکلات به حل آنها مبادرت شود.

پژوهشگر برای دستیابی به هدف مذکور پرسشهای ذیل را طرح کرده و در صدد پاسخگویی به آنها برآمده است:

۱. مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی کدامند؟
۲. میزان انطباق محتوای کتاب فارسی (فارسی و نگارش فارسی) پایه چهارم با مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی چگونه است؟
۳. میزان انطباق محتوای کتاب فارسی (فارسی و نگارش فارسی) پایه پنجم با مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی چگونه است؟
۴. میزان انطباق محتوای کتاب فارسی (فارسی و نگارش فارسی) پایه ششم با مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی چگونه است؟

پیشینه پژوهش

بر اساس بررسیهای پژوهشگر پژوهشهای انجام شده درباره فرهنگ یادگیری مشارکتی، بیشتر بر روشهای یادگیری مشارکتی و تأثیر آن بر متغیرهای گوناگون مانند پیشرفت تحصیلی، مهارتهای اجتماعی، یا بعضاً مقایسه تأثیر روش یادگیری مشارکتی و روش سنتی متمرکز بوده و تاکنون پژوهشی در زمینه فرهنگ یادگیری و بررسی جایگاه آن در کتابهای درسی انجام نشده است. بر این اساس پژوهش حاضر پژوهشی تازه است. از میان پژوهشهایی که با محوریت یادگیری مشارکتی انجام شده است می توان به موارد ذیل اشاره کرد:

سیدکر و گلدی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «واکاوای تأثیر به کارگیری یادگیری مشارکتی در توسعه تفکر خلاق» به این نتیجه رسیدند که در روش یادگیری مشارکتی، یادگیرندگان به تفکر می پردازند و این تفکر گروهی نوعی هم افزایی تفکر را به همراه دارد که می تواند در بالارفتن سطح تفکر همه دانش آموزان و به تبع آن خلاقیت و پیشرفت تحصیلی آنها تأثیر فراوان داشته باشد.

قریشی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «شناسایی ابعاد و مؤلفه های یادگیری مشارکتی در مدارس ابتدایی شهر بندر عباس» برای یادگیری مشارکتی ۵ بعد و ۵۷ مؤلفه شناسایی نمودند که عبارتند از بعد برنامه درسی (با ۴ مؤلفه)، بعد معلمان (با ۱۸ مؤلفه)، بعد جو مدرسه (با ۱۳ مؤلفه)، بعد دانش آموزان (با ۱۵ مؤلفه) و بعد مدیر (با ۶ مؤلفه).

کورکمن و متین^۱ (۲۰۲۱) در پژوهشی با عنوان «تأثیر یادگیری مشارکتی مبتنی بر پرسش و یادگیری مشارکتی آنلاین مبتنی بر پرسش بر موفقیت و یادگیری دائمی دانش آموزان» به این نتیجه رسیدند که روش یادگیری مشارکتی آنلاین مبتنی بر پرس و جو نسبت به سایر روشها بر موفقیت و یادگیری دائمی دانش آموزان مؤثرتر است.

آچاریا^۲ و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «شیوه های یادگیری مشارکتی بر اساس جنسیت: موردی از یک مدرسه اجتماعی در نپال» به این نتیجه رسیدند که نتایج نشان داد که فعالیتهای یادگیری مشارکتی علم و سلامت بر اساس جنسیت ارتباط معناداری با هم ندارند.

اولانریواجو و سلیمان^۳ (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان «تأثیر تکنیک یادگیری مشارکتی و اضطراب ریاضی بر پیشرفت یادگیری ریاضی در بین دانش آموزان دبیرستانی در ایالت گومبه، نیجریه» به این نتیجه رسیدند که بین پیشرفت یادگیری ریاضی دانش آموزان دوره متوسطه در معرض تکنیک یادگیری مشارکتی و گروه کنترل تفاوت معناداری وجود دارد. همچنین به این نتیجه رسیدند که تفاوت معناداری در پیشرفت یادگیری ریاضی دانش آموزان دبیرستانی با اضطراب ریاضی بالا و دانش آموزان با اضطراب ریاضی پایین وجود داشت.

1. Korkman & Metin

2. Acharya

3. Olanrewaju & Suleiman

قوی فکر (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «یادگیری مشارکتی: کلیدی برای تقویت مهارت‌های تعامل اجتماعی دانش‌آموزان» به این نتیجه رسید که دانش‌آموزان ترجیح می‌دهند به جای انفرادی به صورت گروهی کار کنند. بنابراین، یادگیری مشارکتی بر مهارت‌های تعامل اجتماعی دانش‌آموزان تأثیر بسزایی دارد. دانش‌آموزان بر این باورند که یادگیری مشارکتی همه را تشویق می‌کند تا با دیگران به بهترین شکل کار کنند و اجتماعی شدن اعضا را افزایش می‌دهد.

■ روش پژوهش

پژوهش حاضر به شیوه توصیفی شامل تحلیل اسنادی و نیز تحلیل محتوای کمی انجام شده است. به این صورت که ابتدا به شیوه تحلیل اسنادی از متون نظری و سوابق پژوهشی (مانند مقالات، کتابها و نشریات معتبر) چارچوب مفهومی ابعاد و مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی احصاء، سپس میزان توجه به این مؤلفه‌ها در محتوای کتابهای فارسی (فارسی و نگارش فارسی) دوره دوم آموزش ابتدایی، تحلیل شده است. این کار طی سه مرحله انجام می‌شود. مرحله اول مشخص کردن دسته‌بندیهای موجود برای تحلیل محتوا، مرحله دوم مشخص کردن واحد تحلیل و مرحله سوم اندازه‌گیری یا ثبت نظام‌مند تعداد موارد مشاهده شده بود. شایان ذکر است که واحد تحلیل محتوا در پژوهش حاضر جملات و مضامین متن، تکالیف و فعالیتها، سؤالها، اشکال و تصاویر و سایر بخشهای احتمالی بوده و میزان هر یک از مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی در کتابهای فارسی (فارسی و نگارش فارسی) با میزان فراوانی بیان شده است. بر این اساس جامعه پژوهش شامل دو بخش متون نظری شامل همه مقالات، نشریات و مکتوبات مرتبط با حوزه فرهنگ یادگیری مشارکتی و نیز محتوای ۶ جلد کتاب فارسی (۳ جلد کتاب فارسی و ۳ جلد کتاب نگارش فارسی) دوره دوم ابتدایی ایران (شامل پایه‌های چهارم، پنجم و ششم ابتدایی) در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ بود. در این پژوهش با توجه به ماهیت موضوع از نمونه‌گیری صرف‌نظر و کل جامعه پژوهش، در پایه چهارم، پنجم و ششم ابتدایی مورد مطالعه قرار گرفت. ابزار گردآوری داده‌ها، فرم فیش‌برداری و سیاهه تحلیل محتوای محقق ساخته بوده است.

به‌منظور حصول اطمینان از وجود روایی در نمون‌برگ تحلیل محتوا، از روش روایی صوری، محتوایی و نظر متخصصان و برای تأمین پایایی، از تکنیک اجرای مجدد استفاده شده است. به این صورت که در بخش تحلیل محتوا فرم نهایی تهیه شد. این فرم که در بردارنده مؤلفه‌ها و خرده‌مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی بود، به‌طور همزمان و مجزا در اختیار تحلیلگر محتوای متخصص دیگری نیز، قرار داده شد که جداگانه، چند بخش از برخی کتابها را تحلیل کند. ضریب همبستگی داده‌های حاصل از تحلیلهای انجام شده را همزمان پژوهشگر اصلی و متخصص مذکور، مورد محاسبه قرار دادند که با توجه به ضریب همبستگی ۰/۹۴ می‌توان ادعای پایایی آن را مطرح کرد. در این پژوهش برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، داده‌های اسنادی به شیوه کیفی و داده‌های تحلیل محتوا با استفاده از شاخصهای توصیفی در فرایند تحلیلی آنتروپی شانون مورد بررسی قرار گرفتند.

یافته‌ها

سؤال اول پژوهش: مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی کدام‌اند؟

در بخش اول با به‌کارگیری روش تحلیل محتوای اسنادی و از طریق جستجوی اینترنتی در سایتهای و نشریات معتبر، مقالات منتشر شده مرتبط با موضوع فرهنگ یادگیری مشارکتی طی سالهای ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۹ شناسایی شد. این شاخصها در جدول شماره ۱ آورده شده است.

جدول ۱. انواع شاخصهای فرهنگ یادگیری مشارکتی

شاخصها	پژوهشگران
● جلب اعتماد، همکاری و اشتراک‌گذاری، خودبازتابی ^۱ ، انتقادپذیری	هوویت ^۱ و همکاران (۲۰۱۵)، لی ^۲ و همکاران (۲۰۱۸)
● نوآوری فردی، ریسک‌پذیری، هدایت و رهبری، منسجم، یکپارچگی و یگانگی، حمایت مدیریت، کنترل و نظارت، خودیابی ^۳ ، الگوپذیری	اولابی ^۴ (۲۰۱۹)، یوسف ^۵ (۲۰۱۴)
● شناسایی استانداردها، تدوین مسئولیتها، تشویق و ترغیب، خطرپذیری، حمایت رفتار، صمیمیت و گرمی، ساختار، هویت	اوکوموس ^۶ و همکاران (۲۰۱۹)، وارفا ^۸ (۲۰۱۶)
● مشارکت‌پذیری، انعطاف‌پذیری و تنوع، عملکرد بهینه، سلامتی و شادی کارکنان، انگیزه یادگیری، ایجاد فضای همکاری، توانایی ابراز بیان، مزیت رقابتی همگام با جذب افراد خبره، توانایی بیان خود	هینیمکی ^۱ و همکاران (۲۰۲۰)، ترن و لوئیس ^{۱۰} (۲۰۱۲)
● توانمندسازی، جهت‌گیری گروه، قابلیت‌توسعه، مثبت‌نگری فرایند یادگیری، یادگیری مادام‌العمر، مدیریت زمان یادگیری، تلقی یادگیری به عنوان نیاز	هالورسون و همکاران (۲۰۱۸)، وارتیاینن ^{۱۱} (۲۰۱۴)
● آینده‌نگری، فرایند - محوری یادگیری، ابتکار فردی، انگیزش	وانگ ^{۱۲} و همکاران (۲۰۱۷)، هانت و تیکنر ^{۱۳} (۲۰۱۵)
● جمع‌گرایی، شاگرد - محوری، محیط غنی، درگیری فعالانه، تعاملی بودن محتوا، توجه به فرایند یادگیری، مجاز شمردن روشهای متنوع یادگیری	اگر و پراشیلووا ^{۱۴} (۲۰۲۰)، ولت ^{۱۵} و همکاران (۲۰۱۷)

- Huitt
- Le
- Self-reflection
- Olabiya
- Yusuf
- Self-discovery
- Okumus
- Warfa
- Heinimäki
- Tran & Lewis
- Vartiainen
- Wang
- Hunt & Tickner
- Eger & Prášilová
- Volet

جدول ۱. (ادامه)

شاخصها	پژوهشگران
● افزایش مسئولیت‌پذیری، تشویق و قدردانی از سؤالات، قدردانی از دیدگاههای مختلف، عادی‌سازی شرایط و جو یادگیری، ایجاد فضای گفتمان، تمرکز بر دانش آموزان، به‌روزرسانی فعالیتها، حمایت از همکاری در محیط کلاس	مارش و هاف ^۱ (۲۰۱۹)، زکریا ^۲ و همکاران (۲۰۱۰)
● ایجاد حلقه‌های بازخوردی، توسعه آزادی، تضمین شفافیت اطلاعات، به اشتراک‌گذاری دانش	واراس ^۳ (۲۰۱۹)، فولیس (۲۰۱۸)
● وابستگی مثبت، پاسخگویی فردی، تعامل چهره به چهره، پردازش گروهی، مهارت اجتماعی بین - فردی و گروههای کوچک	کارتال ^۴ (۲۰۲۰)، وون ^۵ (۲۰۰۲)
● خودشکوفایی، خودراهبری، خودانضباطی، مسئولیت‌پذیری گروهی، ادغام محیطی	خوسا ^۶ و همکاران (۲۰۱۰)، هانکوک ^۷ (۲۰۰۴)
● مهارتهای بین - فردی و اجتماعی، مسئولیت‌پذیری فردی، پردازش گروهی	هان و سان ^۸ (۲۰۲۰)، دوویور ^۹ و همکاران (۲۰۱۰)
● تدوین مسئولیت‌های فردی و بین - فردی، یادگیری فرایند محور، الگوپذیری، لذت - محوری فرایند یادگیری	آدوگیامفی ^{۱۰} و همکاران (۲۰۲۰)، دریسکل ^{۱۱} و همکاران (۲۰۱۷)، توان ^{۱۲} (۲۰۱۰)

جدول ۲. چارچوب مفهومی مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی

مؤلفه	خرده‌مؤلفه‌ها
تعامل - محوری جریان یادگیری	● مشارکت‌پذیری و مشارکت‌جویی، ایجاد فضای گفتمان - محوری، ایجاد فضای همکاری، بازخورد - محوری، تعامل چهره به چهره
فرایند - محوری جریان یادگیری	● نیاز - محوری محتوای مورد یادگیری، سیالی بودن محتوا، لذت - محوری جریان یادگیری، شفافیت - محوری دانش و محتوای یادگیری
فرهنگ خودراهبری	● یادگیری مداوم، خلاقیت - محوری، خودانضباطی، توانایی ابراز بیان، مثبت اندیشی
فرهنگ تحول‌آفرینی	● انگیزه موفقیت - محوری (میل به پیشرفت)، انعطاف‌پذیری، انتقادپذیری، خطرپذیری، مسئولیت‌پذیری

1. Marsh & Hoff
2. Zakaria
3. Vauras
4. Kartal
5. Vaughan
6. Khosa
7. Hancock
8. Han & Son
9. DeWever
10. Adu-Gyamfi
11. Driskell
12. Tuan

در ادامه به توضیح هر یک از فرهنگهای معرفی شده پرداخته می‌شود:

۱. فرهنگ تعامل - محوری: در این فرهنگ بر مشارکت‌پذیری و مشارکت‌جویی، ایجاد فضای گفت‌وگو، ایجاد فضای همکاری، بازخورد - محوری و تعامل چهره به چهره تأکید می‌شود. ارتباط به‌منزله فرایند انتقال و تبادل افکار، اندیشه‌ها، احساسات و عقاید دو نفر یا بیشتر با استفاده از نشانه‌ها و نمادهای مناسب به‌منظور تحت‌تأثیر قرار دادن، کنترل و هدایت یکدیگر یکی از شاخصهای مهم در تدریس و یادگیری اثربخش است.

۲. فرهنگ فرایند - محوری: در این فرهنگ بر نیاز - محوری محتوای مورد یادگیری، سیالی بودن محتوا، لذت - محوری جریان یادگیری و شفافیت - محوری دانش و محتوای یادگیری تأکید می‌شود.

۳. فرهنگ خودراهبری: در این فرهنگ بر یادگیری مداوم، خلاقیت - محوری، خودانضباطی، توانایی ابراز بیان و مثبت‌اندیشی تأکید می‌شود. امروزه آموزش متکی بر انتقال صرف محتوا و موضوعات ثابت، دیگر هدف برنامه‌ریزان آموزشی و درسی نیست، آنچه بیش از همه مورد نیاز است «یادگیری چگونه یاد گرفتن» است. این موضوع که - روح یادگیری مداوم را شکل می‌دهد و می‌تواند امکان سازگاری فرد را با دگرگونیهای سریع آینده ممکن سازد - از طریق شکل‌گیری فرهنگ یادگیری خودراهبری تحقق می‌یابد. در این فرهنگ فراگیران با کمک یا بدون کمک دیگران برای تشخیص نیازهای یادگیری، تدوین اهداف، شناسایی منابع انسانی و غیرانسانی، انتخاب و اجرای راهبردهای یادگیری و ارزیابی پیامدهای یادگیری ابتکار عمل دارند. یادگیرندگان در این فرهنگ، افرادی خودانگیخته، ساعی، مستقل، خودمنضبط، خودباور و هدف - محورند که با هدفمندی و انگیزه‌های بالاتر پای به قلمرو یادگیری می‌گذارند و همچنین در قیاس با یادگیرندگان منفعل از آموخته‌های خود بهتر و بیشتر بهره می‌گیرند.

۴. فرهنگ تحول آفرینی: در این فرهنگ بر انگیزه موفقیت - محوری (میل به پیشرفت) انعطاف‌پذیری، انتقادپذیری، خطرپذیری و مسئولیت‌پذیری تأکید می‌شود. فرایند یادگیری باید به دانش‌آموزان کمک کند تا ضمن تسلط بر مباحث علمی موردنظر از طریق درگیر کردن دانش‌آموزان و در معرض نقد قرار دادن دانش و اطلاعات، توانایی استدلال و تحلیل در آنان شکل بگیرد و خود مسئولیت یادگیری فرایند یادگیری خود را به عهده بگیرند.

سؤال دوم پژوهش: میزان انطباق محتوای کتاب فارسی پایه چهارم ابتدایی با مؤلفه‌های فرهنگ

یادگیری مشارکتی چگونه است؟

جدول ۳. فراوانی مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی در کتاب فارسی پایه چهارم ابتدایی

فرایند محوری					تعامل محوری						مؤلفه‌ها
جمع	شفافیت - محوری	لذت - محوری جریان یادگیری	سیالی بودن محتوا	نیاز - محوری	جمع	تعامل چهره به چهره	باز خورد محوری	ایجاد فضای همکارانه	ایجاد فضای گفتمان - محوری	مشارکت‌پذیری و مشارکت‌جویی	
۳۰	۸	۱۰	۷	۵	۵۲	۸	۳	۴	۱۸	۱۹	جملات و مضامین
۳۴	۳	۸	۹	۱۴	۱۷	۵	۷	۲	۰	۳	تکالیف و فعالیتها
۱۷	۶	۴	۲	۵	۴۵	۰	۸	۹	۱۳	۱۵	سؤالاها
۲۵	۷	۵	۵	۸	۵۸	۴	۹	۱۵	۱۴	۱۶	اشکال و تصاویر
۱۰۶	۲۴	۲۷	۲۳	۳۲	۱۷۲	۱۷	۲۷	۳۰	۴۵	۵۳	فراوانی
۱۰۰	۲۲/۶۴	۲۵/۴۷	۲۱/۶۹	۳۰/۱۸	۱۰۰	۹/۸۸	۱۵/۶۹	۱۷/۴۴	۲۶/۱۶	۳۰/۸۱	درصد
	۰/۳۷	۰/۵۷	۰/۷۰	۰/۳۸		۰/۱۴	۰/۱۶	۰/۲۰	۰/۳۸	۰/۲۴	بار اطلاعاتی
	۰/۱۷	۰/۲۷	۰/۳۳	۰/۱۸		۰/۱۳	۰/۱۴	۰/۱۸	۰/۳۴	۰/۲۱	ضریب اهمیت

فرهنگ تحول آفرینی					فرهنگ خودراهبری						مؤلفه‌ها	
جمع	مسئولیت‌پذیری	خطرپذیری	انتقاد پذیری	اعتناق‌پذیری	انگیزه موفقیت محوری	جمع	مشیت اندیشی	توانایی ابراز بیان	خودانقباضی	خلاقیت محوری		یادگیری مداوم
۴۵	۱۱	۷	۸	۱۴	۵	۳۶	۱۳	۴	۰	۷	۱۲	جملات و مضامین متن
۵۱	۱۰	۴	۱۳	۱۶	۸	۱۲	۴	۵	۳	۰	۰	تکالیف و فعالیتها
۳۷	۱۵	۲	۸	۴	۸	۲۱	۷	۵	۰	۴	۵	سؤالاها
۵۱	۹	۴	۱۵	۱۸	۵	۶۶	۸	۱۶	۹	۱۹	۱۴	اشکال و تصاویر
۱۷۴	۴۵	۱۷	۴۴	۵۲	۲۶	۱۳۵	۲۲	۳۰	۱۲	۳۰	۳۱	فراوانی
۱۰۰	۲۴/۴۵	۰۹/۲۳	۲۳/۹۱	۲۸/۲۶	۱۴/۱۳	۸۵	۲۳/۷۰	۲۲/۲۲	۰۸/۸۸	۱۵/۳۰	۲۲/۹۶	درصد
	۰/۱۳۵	۰/۹۳	۰/۱۳۴	۰/۱۴۸	۰/۱۰۱		۰/۱۰۱	۰/۹۵	۰/۸۳	۰/۹۵	۰/۹۸	بار اطلاعاتی
	۰/۲۰۷	۰/۱۸۵	۰/۲۰۵	۰/۲۱۲	۰/۱۹۸		۰/۱۶۵	۰/۱۴۰	۰/۱۱۲	۰/۱۴۰	۰/۱۴۸	ضریب اهمیت

نتایج حاصل از تحلیل کتاب فارسی پایه چهارم دبستان نشان می‌دهد که در این کتاب به مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی توجهی متفاوت شده است. به طوری که بیشترین تأکید بر مؤلفه تحول‌آفرینی (با ۱۸۴ فراوانی) و کمترین تأکید بر مؤلفه فرایند - محوری (با ۱۰۶ فراوانی) بوده است. علاوه بر این، نتایج پژوهش نشان داد که تأکید بر خرده‌مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی در کتاب فارسی پایه چهارم متفاوت بوده است. به طوری که در مؤلفه تعامل - محوری بیشترین تأکید بر خرده‌مؤلفه ایجاد فضای گفتمان - محوری (با ضریب اهمیت ۰/۳۴) و کمترین تأکید بر خرده‌مؤلفه گفتمان چهره به چهره (با ضریب اهمیت ۰/۱۳) شده است. در مؤلفه فرایند - محوری بیشترین تأکید بر خرده‌مؤلفه سیالی بودن محتوا (با ضریب اهمیت ۰/۳۳) و کمترین تأکید بر خرده‌مؤلفه شفافیت - محوری محتوا (با ضریب اهمیت ۰/۱۷) شده است. در مؤلفه فرهنگ خودراهبری بیشترین تأکید بر خرده‌مؤلفه مثبت‌اندیشی (با ضریب اهمیت ۰/۶۵) و کمترین تأکید بر خرده‌مؤلفه خودانضباطی (با ضریب اهمیت ۰/۱۱۲) شده است. در مؤلفه فرهنگ تحول‌آفرینی بیشترین تأکید بر خرده‌مؤلفه مسئولیت‌پذیری (با ضریب اهمیت ۰/۲۰۷) و کمترین تأکید بر خرده‌مؤلفه خطرپذیری (با ضریب اهمیت ۰/۱۸۵) شده است.

سؤال سوم پژوهش: میزان انطباق محتوای کتاب فارسی پایه پنجم ابتدایی با مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی چگونه است؟

جدول ۴. فراوانی مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی در کتاب فارسی پایه پنجم ابتدایی

مؤلفه‌ها	تعامل - محوری					فرایند - محوری				
	مشارکت‌پذیری و مشارکت‌جویی	ایجاد فضای گفتمان - محوری	ایجاد فضای همکارانه	بازخورد - محوری	تعامل چهره به چهره	نیاز محوری	سیالی بودن محتوا	لذت - محوری جریان یادگیری	شفافیت - محوری	جمع
جملات و مضامین	۱۴	۱۸	۱۳	۲۲	۱۷	۸۴	۱۱	۸	۳	۲۹
تکالیف و فعالیتها	۱۰	۱۵	۹	۱۳	۸	۵۵	۹	۰	۵	۱۹
سؤالاها	۸	۱۵	۱۰	۸	۱۱	۵۲	۰	۵	۸	۲۱
اشکال و تصاویر	۴	۷	۱۰	۱۳	۸	۴۲	۱۱	۸	۳	۲۲
فراوانی	۳۶	۵۵	۴۲	۵۶	۴۴	۲۳۳	۳۱	۲۱	۱۹	۹۱
درصد	۱۵/۴۵	۲۳/۶۰	۱۸/۰۲	۲۴/۰۳	۱۸/۸۸	۱۰۰	۳/۲۲	۲۳/۸۶	۱۸/۱۸	۱۰۰
بار اطلاعاتی	۰/۲۹	۰/۱۴۸	۰/۱۳۱	۰/۱۵۱			۰/۱۰۱	۰/۹۸	۰/۹۰	
ضریب اهمیت	۰/۱۷۳	۰/۲۰۹	۰/۱۸۹	۰/۲۱۲			۰/۹۸	۰/۸۹	۰/۸۴	

فرهنگ تحول آفرینی						فرهنگ خودراهبری						مؤلفه‌ها
جمع	مسئولیت پذیری	خطر پذیری	انتقاد پذیری	انعطاف پذیری	انگیزه موفقیت - محوری	جمع	مثبت اندیشی	توانایی ابراز بیان	خودانضباط	خلاقیت - محوری	یادگیری مداوم	
۵۶	۱۴	۵	۷	۱۳	۱۷	۳۴	۸	۴	۶	۶	۱۰	جملات و مضامین
۴۳	۵	۸	۵	۱۷	۸	۴۲	۷	۴	۱۱	۸	۱۲	تکالیف و فعالیتها
۲۳	۶	۰	۰	۷	۱۰	۴۵	۴	۰	۱۵	۸	۱۸	سؤالاها
۲۱	۵	۰	۴	۴	۸	۷۹	۱۸	۲۲	۱۷	۱۵	۷	اشکال و تصاویر
۱۴۳	۳۰	۱۳	۱۶	۴۱	۴۳	۲۰۰	۳۷	۳۰	۴۹	۳۷	۴۷	فراوانی
۱۰۰	۲۰/۹۷	۰۹/۰۹	۱۱/۱۸	۲۸/۶۷	۳۰/۰۶	۱۰۰	۱۸/۶۸	۱۴/۱۴	۲۴/۷۴	۱۸/۶۸	۲۳/۷۳	درصد
	۰/۱۵۹	۰/۱۱۴	۰/۱۲۱	۰/۱۶۸	۰/۱۷۳		۰/۱۳۵	۰/۱۲۵	۰/۱۴۶	۰/۱۳۴	۰/۱۴۱	بار اطلاعاتی
	۰/۱۰۱	۰/۹۲	۰/۹۷	۰/۱۰۹	۰/۱۱۵		۰/۱۱۹	۰/۱۰۶	۰/۱۲۷	۰/۱۱۵	۰/۱۲۳	ضریب اهمیت

نتایج حاصل از تحلیل کتاب فارسی پایه پنجم دبستان نشان می‌دهد که در این کتاب به مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی توجهی متفاوت شده است. به طوری که بیشترین تأکید بر مؤلفه تعامل - محوری (با ۲۳۳ فراوانی) و کمترین تأکید بر مؤلفه فرایند - محوری (با ۸۸ فراوانی) بوده است. علاوه بر این نتایج پژوهش نشان داد که تأکید بر خرده‌مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی نیز در کتاب فارسی پایه پنجم متفاوت بوده است. به طوری که در مؤلفه تعامل - محوری بیشترین تأکید بر خرده‌مؤلفه بازخورد - محوری (با ضریب اهمیت ۰/۲۱۲) و کمترین تأکید بر خرده‌مؤلفه مشارکت پذیری و مشارکت جویی (با ضریب اهمیت ۰/۱۷۳) شده است. در مؤلفه فرایند - محوری بیشترین تأکید بر خرده‌مؤلفه سیالی بودن محتوا (با ضریب اهمیت ۰/۹۸) و کمترین تأکید بر خرده‌مؤلفه شفافیت - محوری محتوا (با ضریب اهمیت ۰/۸۴) شده است. در مؤلفه فرهنگ خودراهبری بیشترین تأکید بر خرده‌مؤلفه خودانضباطی (با ضریب اهمیت ۰/۱۲۷) و کمترین تأکید بر خرده‌مؤلفه توانایی ابراز بیان (با ضریب اهمیت ۰/۱۰۶) شده است. در مؤلفه فرهنگ تحول آفرینی بیشترین تأکید بر خرده‌مؤلفه انگیزه موفقیت - محوری (با ضریب اهمیت ۰/۱۱۵) و کمترین تأکید بر خرده‌مؤلفه خطرپذیری (با ضریب اهمیت ۰/۹۲) شده است.

سؤال چهارم پژوهش: میزان انطباق محتوای کتاب فارسی پایه ششم ابتدایی با مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی چگونه است؟

جدول ۵. فراوانی مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی در کتاب فارسی پایه ششم ابتدایی

فرایند محوری						تعامل محوری					مؤلفه‌ها
جمع	شفاقت محوری	لذت - محوری جریان یادگیری	میان بودن محتوا	نیاز - محوری	جمع	تعامل چهره به چهره	بازخورد - محوری	ایجاد فضای همکاریانه	ایجاد فضای گفت‌وگو - محوری	مشارکت‌پذیری و مشارکت‌جویی	
۱۳	۰	۸	۰	۵	۸۱	۸	۱۷	۱۵	۲۲	۱۹	جملات و مضامین متن
۲۹	۹	۵	۵	۱۰	۴۹	۵	۶	۱۸	۱۲	۸	تکالیف و فعالیتها
۴۰	۸	۸	۱۰	۱۴	۷۰	۱۰	۱۱	۱۹	۱۳	۱۷	سؤالاها
۳۲	۴	۸	۹	۱۱	۵۵	۱۰	۱۷	۱۱	۹	۸	اشکال و تصاویر
۱۱۴	۲۱	۲۹	۲۴	۴۰	۲۵۵	۳۳	۵۱	۶۳	۵۶	۵۲	فراوانی
۱۰۰	۱۸/۴۲	۲۵/۴۳	۳۵/۰۸	۲۱/۰۵	۱۰۰	۱۲/۹۴	۲۰	۲۴/۷۰	۲۱/۹۶	۲۰/۳۹	درصد
	۰/۱۱۹	۰/۱۳۴	۰/۱۴۸	۰/۱۲۹		۰/۱۴۰	۰/۱۶۱	۰/۱۹۱	۰/۱۸۵	۰/۱۷۳	بار اطلاعاتی
	۰/۸۴	۰/۱۰۱	۰/۱۰۹	۰/۹۸		۰/۱۱۹	۰/۱۲۹	۰/۱۵۷	۰/۱۴۸	۰/۱۳۴	ضریب اهمیت

فرهنگ تحول‌آفرینی						فرهنگ خودراهبری					مؤلفه‌ها	
جمع	مسئولیت‌پذیری	خطرپذیری	انتقاد پذیری	انعطاف‌پذیری	الگوبره موفقیت - محوری	جمع	مثبت‌اندیشی	توانایی ابراز بیان	خودانقباضی	خلاقیت - محوری		یادگیری مداوم
۶۲	۱۵	۸	۱۱	۱۵	۱۳	۵۹	۱۳	۱۵	۱۱	۹	۱۱	جملات و مضامین
۴۱	۹	۵	۹	۱۱	۷	۳۵	۹	۹	۴	۵	۸	تکالیف و فعالیتها
۳۸	۴	۵	۱۰	۱۰	۹	۲۶	۴	۱۰	۷	۰	۵	سؤالاها
۶۵	۱۳	۱۰	۱۴	۱۷	۱۱	۵۲	۱۵	۱۵	۹	۴	۹	اشکال و تصاویر
۲۰۶	۴۱	۲۸	۴۴	۵۳	۴۰	۱۶۷	۴۱	۴۹	۳۱	۱۳	۳۳	فراوانی
۱۰۰	۱۹/۹۰	۱۳/۵۹	۲۱/۳۵	۱۹/۴۱	۲۵/۷۲	۱۰۰	۲۴/۵۵	۲۹/۳۴	۱۸/۵۶	۷/۷۸	۱۹/۷۶	درصد
	۰/۱۴۲	۰/۱۱۹	۰/۱۴۹	۰/۱۴۱	۰/۱۶۴		۰/۱۳۷	۰/۱۴۱	۰/۱۲۴	۰/۱۱۴	۰/۱۲۷	بار اطلاعاتی
	۰/۱۳۴	۰/۹۸	۰/۱۳۷	۰/۱۳۱	۰/۱۵۸		۰/۱۰۶	۰/۱۱۲	۰/۸۷	۰/۷۹	۰/۹۶	ضریب اهمیت

نتایج حاصل از تحلیل کتاب فارسی پایه ششم دبستان نشان می‌دهد که در این کتاب به مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی توجهی متفاوت شده است. به طوری که بیشترین تأکید بر مؤلفه تعامل - محوری (با ۲۵۵ فراوانی) و کمترین تأکید بر مؤلفه فرایند - محوری (با ۱۴۴ فراوانی) بوده است. علاوه بر این نتایج پژوهش نشان داد که تأکید بر خرده‌مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی در کتاب فارسی پایه ششم متفاوت بوده است. به طوری که در مؤلفه تعامل - محوری بیشترین تأکید بر خرده‌مؤلفه ایجاد فضای همکارانه (با ضریب اهمیت ۰/۱۵۷) و کمترین تأکید بر خرده‌مؤلفه تعامل چهره به چهره (با ضریب اهمیت ۰/۱۱۹) شده است. در مؤلفه فرایند - محوری بیشترین تأکید بر خرده‌مؤلفه سیالی بودن محتوا (با ضریب اهمیت ۰/۱۰۹) و کمترین تأکید بر خرده‌مؤلفه شفافیت - محوری محتوا (با ضریب اهمیت ۰/۸۴) شده است. در مؤلفه فرهنگ خودراهبری بیشترین تأکید بر خرده‌مؤلفه توانایی ابراز بیان (با ضریب اهمیت ۰/۱۱۲) و کمترین تأکید بر خرده‌مؤلفه خلاقیت - محوری (با ضریب اهمیت ۰/۷۹) شده است. در مؤلفه فرهنگ تحول‌آفرینی بیشترین تأکید بر خرده‌مؤلفه انگیزه موفقیت - محوری (با ضریب اهمیت ۰/۱۵۸) و کمترین تأکید بر خرده‌مؤلفه خطرپذیری (با ضریب اهمیت ۰/۹۸) شده است. یافته‌ها دستاوردهای مطالعه‌اند که در مطالعات کمی توزیع ویژگی‌های جمعیت‌شناختی افراد گروه نمونه، یافته‌های توصیفی و تحلیلی متغیرهای مورد مطالعه را شامل می‌شوند. یافته‌های پژوهش کیفی نیز در قالب طبقات، مفاهیم یا مضامین اصلی با زیرمجموعه آنها به همراه نقل‌قول‌های مستقیم شرکت‌کنندگان یا داده‌های اولیه توضیح داده می‌شوند.

■ بحث و نتیجه‌گیری ■

پژوهش حاضر با هدف تحلیل محتوای کتابهای فارسی (فارسی و نگارش فارسی) دوره دوم ابتدایی بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی انجام شده است. به طور کلی می‌توان گفت که اکثر پژوهشهای انجام شده در حوزه یادگیری مشارکتی، این موضوع را به مثابه یک روش، نه به عنوان یک فرهنگ، مورد مطالعه قرار داده‌اند و به بررسی ارتباط یا تأثیر این موضوع روی متغیرهای دیگر مانند رشد مهارت‌های اجتماعی، مقایسه آن با روشهای سنتی، پیشرفت تحصیلی و... پرداخته‌اند. این در حالی است که پژوهش حاضر این موضوع را به منزله یک فرهنگ مورد مطالعه قرار داده و با شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های آن در مشخص کردن میزان مرجعیت کتابهای فارسی در ترغیب و ایجاد فرهنگ یادگیری مشارکتی در دانش‌آموزان کوشیده است. از این رو به دلیل نبود صبغه قبلی، نمی‌توان به طور مستقیم در این زمینه مقایسه‌ای انجام داد، اما به طور غیرمستقیم با توجه به شاخصهای هر یک از ابعاد می‌توان مقایسه‌هایی را انجام داد. نتایج حاصل از مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای نشان داد که مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی را می‌توان در چهار مؤلفه تعامل - محوری جریان یادگیری، فرایند - فرایند - محوری جریان یادگیری، فرایند - محوری جریان یادگیری، فرهنگ خودراهبری و فرهنگ تحول‌آفرینی معرفی کرد. علاوه بر این نتایج تحلیل محتوای

کتابهای فارسی پایه‌های مختلف نشان داد که تأکید بر مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی در پایه‌های مختلف دوره ابتدایی متفاوت بوده است. به طوری که در کتاب فارسی پایه چهارم بیشترین تأکید بر مؤلفه تحول‌آفرینی (با ۱۸۴ فراوانی) و کمترین تأکید بر مؤلفه فرایند - محوری (با ۱۰۶ فراوانی) بوده است. در کتاب فارسی پایه پنجم بیشترین تأکید بر مؤلفه تعامل - محوری (با ۲۳۳ فراوانی) و کمترین تأکید بر مؤلفه فرایند - محوری (با ۸۸ فراوانی) و در کتاب فارسی پایه ششم بیشترین تأکید بر مؤلفه تعامل - محوری (با ۲۵۵ فراوانی) و کمترین تأکید بر مؤلفه فرایند - محوری (با ۱۴۴ فراوانی) بوده است. این بخش از یافته‌های تحقیق با نتایج پژوهش دیبایی صابر و سبحانی‌نژاد (۱۴۰۰)، قائم‌مقامی و همکاران (۱۳۹۹) و حمیدی نصرآباد و همکاران (۱۳۹۹)، همسوست. با توجه به اینکه در کتابهای فارسی هر سه پایه نتایج پژوهش نشانگر پایین بودن تأکید بر مؤلفه فرایند - محوری است، این یافته را از چند حوزه می‌توان تبیین کرد. اول اینکه با توجه به اینکه تجربه‌های یادگیری از تعامل فراگیر با محیط یادگیری به‌دست می‌آید، عدم تأکید بر فرهنگ فرایند - محوری منجر به این می‌شود که یادگیری بی‌ارتباط باشد با نیازها، علائق، توانمندیها و به‌طور کلی با شخصیت و احساساتی که مخاطب (فراگیر) از خود نشان می‌دهد. همین عدم تناسب منجر به عدم تعامل میان دانش فعلی فرد و تجربه‌هایش با محیط و به عبارت دیگر عدم مشارکت دانش‌آموز در فرایند یاددهی - یادگیری می‌شود.

دومین تبیین این است در رویکرد فرایند - محوری موضوعات آموختنی پراکنده نیستند و از یک انسجام درونی برخوردارند و زمانی که قرار است مفهومی به دانش‌آموزان آموزش داده شود تلاش می‌شود که دانش‌آموزان بتوانند برای آنچه آموزش داده می‌شود، دلیل و معنایی در محیط اطراف بیابند. بر این اساس فرایند یادگیری در این فرهنگ برای دانش‌آموزان لذتبخش است.

آنچه در پایان این تبیین می‌توان نتیجه‌گیری کرد این است که تأکید بر رویکرد فرایند - محوری در کتاب فارسی پایه چهارم دانش‌آموزان را در «موقعیت یادگیری» قرار می‌دهد و ضمن فراهم آوردن بستری برای پیشرفت تدریجی سواد علمی نوآموزان موجب افزایش توانایی خواندن و نوشتن آنها و در نتیجه افزایش مشارکت دانش‌آموزان در فرایند یاددهی - یادگیری می‌شود.

نتایج پژوهش همچنین نشان داده که در کتابهای فارسی پایه پنجم و ششم بیشترین تأکید بر مؤلفه تعامل - محوری بوده است. در تبیین این یافته می‌توان گفت رویکرد تعاملی که امروزه بر آن تأکید ویژه می‌شود، در جامعه‌شناسی تعلیم و تربیت به منسب‌های متقابل میان گروه‌های همسالان، معلم و دانش‌آموز، معلم و مدیر، پیشرفتهای تحصیلی دانش‌آموزان، پرورش تفکر انتقادی و تحمل اندیشه‌های مخالف، ارزشهای معلمان و دانش‌آموزان می‌پردازد. با حاکم شدن فرهنگ یادگیری تعاملی در فرایند یاددهی - یادگیری موقعیتی فراهم می‌شود که در آن دانش‌آموزان یکدیگر را همچون همکار بپذیرند و در فرایند تجربه یاد می‌گیرند که چگونه خود و دیگران را تأیید یا رد کنند و به اندیشه‌های یکدیگر احترام بگذارند و دوستیهای خود را فارغ از قوم، نژاد، جنس و دیگر تقسیمات گروهی گسترش دهند.

یادگیری تعاملی دانش‌آموزان را برمی‌انگیزد که به‌صورت همیار با هم کار کنند تا به هدف مشترکی دست یابند. دانش‌آموزان در تلاش برای یادگیری باید همراه هم، مانند یک تیم مستقل عمل کنند و شعارشان این باشد که: «همه برای یکی، یکی برای همه». کلاسهای درس تعاملی، اساس «کلاس من» را به «کلاس ما» تبدیل می‌کنند و یادگیری از طریق همیاری برای دانش‌آموزان فرصتی ایجاد می‌کند تا با یکدیگر در قالب گروههای کوچک و گروههایی متشکل از افراد با تواناییهای متفاوت کار کنند. نقش معلم از اشاعه‌دهنده و انتقال‌دهنده اطلاعات به تسهیل‌کننده روند یادگیری تغییر می‌یابد. مسئولیت یادگیری از دوش معلم برداشته و به دانش‌آموز محول می‌شود. افزون بر این، دانش‌آموزان با کار در گروههای همیار، بیش از پیش با روند یادگیری درمی‌آمیزند. آنان نه فقط مسئول اند که محتوا و مهارت ارائه شده را یاد بگیرند، بلکه در برابر یادگیری اعضای گروه خود هم مسئولیت دارند.

در نهایت با توجه به نتایج پژوهش پیشنهادهای زیر مطرح می‌شود:

با توجه به اینکه نتایج پژوهش نشان می‌دهد که به برخی از مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی کم‌توجهی شده است، پیشنهاد می‌شود که در ویراستهای آینده کتابهای فارسی، بیشتر به این مؤلفه‌ها توجه شود. همچنین پیشنهاد می‌شود که با توجه به اهمیت خاصی که فرهنگ یادگیری مشارکتی دارد، کتابهای فارسی سایر دوره‌های تحصیلی نیز از نظر پرداختن به فرهنگ یادگیری مشارکتی با توجه به این مؤلفه‌ها و مؤلفه‌های دیگر تحلیل محتوا شوند. در پایان پیشنهاد می‌شود که با توجه به درهم‌تنیدگی مطالب کتابهای درسی در یک پایه یا دوره، سایر کتابهای پایه چهارم، پنجم و ششم از نظر پرداختن به مؤلفه‌های فرهنگ یادگیری مشارکتی مورد تحلیل قرار گیرند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

- اربابی، سعیده و ملازهی، امین. (۱۳۹۷). نظری بر مقایسه شیوه‌های نوین (فعال) و شیوه‌های تدریس سنتی (غیرفعال). *مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی*، ۳ (۳۳)، ۶۸-۵۳.
- الدانی، آیتا. (۱۴۰۰). تأثیر روش تدریس و یادگیری تعاملی بر پیشرفت مهارت‌های درک مطلب (متون ادبی و اطلاعاتی) دانش‌آموزان پسر پایه چهارم ابتدایی منطقه ۱۸ آموزش و پرورش شهر تهران. *فصلنامه تعلیم و تربیت*، ۳۷ (۳)، ۱۶۳-۱۸۲.
Dor: 20.1001.1.10174133.1400.37.3.8.3
- پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش. (۱۳۹۸). *گزارش مختصری از نتایج مرحله مقدماتی تیمز ۲۰۱۹*. تهران، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، واحد اشاعه و کاربست یافته‌های پژوهشی.
- حمیدی نصرآباد، اکرم؛ شیخی فینی، علی‌اکبر؛ زینلی‌پور، حسین و سماوی، عبدالوهاب. (۱۳۹۹). ارزیابی ظرفیت کتابهای درسی بخوانیم دوره ابتدایی از حیث تطابق با چارچوب سنجش مطالعه پرلز ۲۰۱۶. *فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران*، ۱۵ (۵۹)، ۲۰۴-۱۸۳.
Dor: 20.1001.1.17354986.1399.15.59.7.9
- دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش. (۱۳۹۰). *سند تحول بنیادین آموزش و پرورش*، (سند مشهد مقدس). تهران: وزارت آموزش و پرورش با همکاری شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- دیبايي صابر، محسن. (۱۴۰۱). چارچوب نظری مؤلفه‌های برنامه درسی کنجکاو محور و تحلیل جایگاه آن در اسناد بالادستی آموزش و پرورش ایران. *فصلنامه مطالعات برنامه درسی*، ۱۷ (۶۴)، ۲۷۷-۳۰۲.
Dor: 20.1001.1.17354986.1401.17.64.9.5.1
- دیبايي صابر، محسن و سبحانی‌نژاد، مهدی. (۱۴۰۰). تبیین چارچوب مفهومی ابعاد و مؤلفه‌های برنامه درسی کنجکاوانه و بررسی میزان انطباق محتوای برنامه درسی دوره ابتدایی ایران با آن. *نوآوری‌های آموزشی*، ۲۰ (۳)، ۳۱-۵۴.
Doi: 10.22034/jei.2021.218432.1374
- سیدکر، عبدالباسط و گلدی، بهنام. (۱۴۰۰). واکنش تأثیر به‌کارگیری یادگیری مشارکتی در توسعه تفکر خلاق. *مجله پیشرفت‌های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش*، ۴ (۴۳)، ۱۲۴-۱۳۶.
- قائم‌مقامی، سیده‌هما؛ هدایتی، معصومه؛ شکیب، مریم و کردان، کلثوم. (۱۳۹۹). تحلیل محتوای کتاب فارسی سال ششم دبستان جهت آموزش مهارت‌های زندگی بر اساس تکنیک ویلیام رومی. *پنجمین کنفرانس ملی رویکردهای نوین در آموزش و پژوهش*، مازندران.
- فریسی، بدرالسادات؛ جعفری، پریش؛ باقری، مهدی و قورچیان، نادرقلی. (۱۴۰۰). شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های یادگیری مشارکتی در مدارس ابتدایی شهر بندرعباس. *مجله توسعه آموزش جندی‌شاپور اهواز*، ۱۲، ۲۷-۳۸.
Doi: https://doi.org/10.22118/edc.2020.249089.1532
- کرامتی، محمدرضا؛ حیدری، رفعت؛ عنایتی‌نوین‌فر، علی و هدایتی، اکبر. (۱۳۹۱). تأثیر یادگیری مشارکتی بر پیشرفت تحصیلی درس علوم تجربی و اضطراب امتحان. *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، ۱۱ (۴)، ۸۳-۹۸.
Dor: 20.1001.1.17354986.1391.11.83.98.2.54
- Doi: 10.29252/rme.11.2.54

- Acharya, K. P., Acharya, M., & Shrestha, M. K. (2020). Collaborative learning practices by gender: A case of a community school in Nepal. *International Education Studies*, 13(4), 75-83.
<https://doi.org/10.5539/ies.v13n4p75>
- Adu-Gyamfi, K., Ampiah, J. G., & Agyei, D. D. (2020). Participatory teaching and learning approach: A framework for teaching redox reactions at high school level. *International Journal of Education*

- and Practice*, 8(1), 106-120. DOI: 10.18488/journal.61.2020.81.106.120
- DeWever, B., Van Keer, H., Schellens, T., & Valcke, M. (2010). Roles as a structuring tool in online discussion groups: The differential impact of different roles on social knowledge construction. *Computers in Human Behavior*, 26(4), 516-523. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2009.08.008>
- Driskell, T., Driskell, J. E., Burke, C. S., & Salas, E. (2017). Team roles: A review and integration. *Small Group Research*, 48(4), 482-511. <https://doi.org/10.1177/1046496417711529>
- Eger, L., & Prášilová, M. (2020). The relation between school culture sub-categories and expected results of learning process. *Problems of Education in the 21st Century*, 78(1), 48-60. <https://doi.org/10.33225/pec/20.78.48>
- Foulis, E. (2018). Participatory Pedagogy: Oral history in the service-learning classroom. *Journal of Higher Education Outreach and Engagement*, 22(3), 119-134.
- Ghavifekr, S. (2020). Collaborative learning: A key to enhance students' social interaction skills. *Malaysian Online Journal of Educational Sciences*, 8(4), 9-21.
- Halverson, R., Kallio, J., Hackett, S., & Halverson, E. (2018). Participatory culture as a model for how new media technologies can change public schools. *The Emerging Learning Design Journal*, 3(1), Article 1.
- Han, S. L., & Son, H. S. (2020). Effects of cooperative learning on the improvement of interpersonal competence among students in classroom environments. *International Online Journal of Education and Teaching*, 7(1), 17-28. <http://iojet.org/index.php/IOJET/article/view/717>
- Hancock, D. (2004). Cooperative learning and peer orientation effects on motivation and achievement. *The Journal of Educational Research*, 97(3), 159-166. doi: 10.3200/JOER.97.3.159-168
- Heinimäki, O.-P., Volet, S., & Vauras, M. (2020). Core and activity-specific functional participatory roles in collaborative science learning. *Frontline Learning Research*, 8(2), 65-89. <https://doi.org/10.14786/flr.v8i2.469>
- Huitt, T. W., Killins, A., & Brooks, W. S. (2015). Team-based learning in the gross anatomy laboratory improves academic performance and students' attitudes toward teamwork. *Anatomical Sciences Education*, 8(2), 95-103. doi: 10.1002/ase.1460
- Hunt, A., & Tickner, S. (2015). Cultural dimensions of learning in online teacher education courses. *Journal of Open, Flexible and Distance Learning*, 19(2), 25-47. DOI:10.61468/jofdl.v19i2.99
- Kartal, A. (2020). Investigation of the attitudes of university students at different departments against cooperative learning. *World Journal of Education*, 10(3), 142-147. <https://doi.org/10.5430/wje.v10n3p142>
- Khosa, D. K., Volet, S. E., & Bolton, J. R. (2010). An instructional intervention to encourage effective deep collaborative learning in undergraduate veterinary students. *Journal of Veterinary Medical Education*, 37, 369-376. <https://doi.org/10.3138/jvme.37.4.369>
- Koehler, A. A., & Meech, S. (2022). Ungrading learner participation in a student-centered learning experience. *TechTrends*, 66(1), 78-89. <https://doi.org/10.1007/s11528-021-00682-w>
- Korkman, N., & Metin, M. (2021). The effect of inquiry-based collaborative learning and inquiry-based online collaborative learning on success and permanent learning of students. *Journal of Science Learning*, 4(2), 151-159.
- Le, H., Janssen, J., & Wubbels, T. (2018). Collaborative learning practices: Teacher and student perceived obstacles to effective student collaboration. *Cambridge Journal of Education*, 48(1), 103-122. <https://doi.org/10.1080/0305764X.2016.1259389>
- Long, N. T., & Van Hanh, N. (2020). A structural equation model of blended learning culture in the

- classroom. *International Journal of Higher Education*, 9(4), 99-115.
<https://doi.org/10.5430/ijhe.v9n4p99>
- Marsh, V. L., & Hoff, M. J. (2019). New literacies in participatory cultures: The assumption of trust. *E-Learning and Digital Media*, 16(5), 393-412. <https://doi.org/10.1177/2042753019863489>
- Okumus, S., Koc, Y. & Doymus, K. (2019). Determining the effect of cooperative learning and models on the conceptual understanding of the chemical reactions. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 14(3), 154-177. doi: 10.29329/epasr.2019.208.8
- Olabiyyi, O. S., & Awofala, A. O. A. (2019). Effect of co-operative learning strategy on senior secondary school students' achievement in woodwork technology. *Acta Didactica Napocensia*, 12(2), 171-182. DOI: 10.24193/adn.12.2.13
- Olanrewaju, M. K., & Suleiman, Y. (2019). Effects of collaborative learning technique and mathematics anxiety on mathematics learning achievement among secondary school students in Gombe State, Nigeria. *Asian Journal of University Education*, 15(1), 43-58.
- Sagy, O., Hod, Y., & Kali, Y. (2019). Teaching and learning cultures in higher education: A mismatch in conceptions. *Higher Education Research and Development*, 38(4), 849-863.
DOI:10.1080/07294360.2019.1576594
- Sezgin, F., Sönmez, E., & Kaymak, & Naillioğlu Kaymak, M. (2020). Mentoring-based learning culture at schools: Learning from school administrator mentoring. *Research in Educational Administration & Leadership*, 5(3), 786-838. DOI: 10.30828/real/2020.3.6
- Shohel, M., Mahruf, C., Cann, R., & Atherton, S. (2020). Enhancing student engagement using a blended learning approach: Case studies of first-year undergraduate students. *International Journal of Mobile and Blended Learning*, 12(4), Article 4.
- Sweet, S., & Swenson, P. (2007). *Collaborative learning in higher education*. Pearson Education.
- Tran, V. D., & Lewis, R. (2012). Effects of cooperative learning on students at an Giang University in Vietnam. *International Education Studies*, 5(1), 86-99. doi.org/10.5539/ies.v5n1p86
- Tuan, L. T. (2010). Infusing cooperative learning into an EFL classroom. *English Language Teaching*, 3(2), 64-77. <https://doi.org/10.5539/elt.v3n2p64>
- Vartiainen, H. (2014). *Designing participatory learning*. International Association for Development of the Information Society. Paper presented at the International Conferences on Education Technologies (ICEduTech) and Sustainability, Technology and Education (StE) (New Taipei City, Taiwan, Dec 10-12.
- Vaughan, W. (2002). Effects of cooperative learning on achievement and attitude among students of color. *The Journal of Educational Research*, 95(6), 359-364.
<https://doi.org/10.1080/00220670209596610>
- Vauras, M., Volet, S., & Bobbitt Nolen, S. (2019). Supporting motivation in collaborative learning: Challenges in the face of an uncertain future. In E. Gonida, & M. Lemos (Eds.), *Motivation in education at a time of global change: Theory, research, and implications for practice* (pp. 187-203). New York: Emerald. <https://doi.org/10.1108/S0749-742320190000020012>
- Volet, S., Vauras, M., Salo, A. E., & Khosa, D. (2017). Individual contributions in student-led collaborative learning: Insights from two analytical approaches to explain the quality of group outcome. *Learning and Individual Differences*, 53, 79-92.
<https://doi.org/10.1016/j.lindif.2016.11.006>
- Warfa, A. R. M. (2016). Using cooperative learning to teach chemistry: A meta-analytic review. *Journal of Chemical Education*, 93(2), 248-255. <https://doi.org/10.1021/acs.jchemed.5b00608>
- Wang, M., Cheng, B., Chen, J., Mercer, N., & Kirschner, P. A. (2017). The use of web-based collaborative concept mapping to support group learning and interaction in an online environment.

The Internet and Higher Education, 34, 28-40. DOI:10.1016/j.iheduc.2017.04.003

Yusuf, S. D. (2014). Effect of collaborative learning on chemistry student's academic achievement and anxiety level in balancing chemical equations in secondary schools in Kastina Metropolis, Nigeria. *Journal of Education and Vocational Research*, 5(2), 43-48. DOI:10.22610/jevr.v5i2.151

Zakaria, E., Chin, L. C., & Daud, M. Y. (2010). The effects of cooperative learning on students' mathematics achievement and attitude towards mathematics. *Journal of Social Sciences*, 6(2), 272-275. DOI:10.3844/jssp.2010.272.275

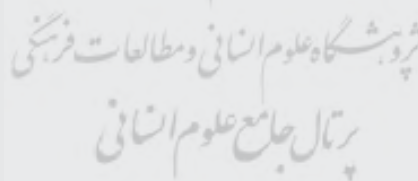
The Culture of Cooperative Learning as Exhibited in Elementary School's Farsi Textbooks

M. Dibaa'ee Saaber, Ph.D.^{1*} © M. Rezaa'ee, Ph.D.²

Abstract

Given the necessity of paying attention to the culture of cooperative learning in any curriculum, it was deemed constructive to see if signs of such a culture are exhibited in 4th through 6th grade Farsi textbooks. Content analyses of the six textbooks used in these grades yielded mixed results as far as different aspects of the said culture are concerned. Transformativity is most emphasized in 4th grade Farsi textbook, while interactionism is the most exhibited sign in textbooks of the other two grades. The least emphasized aspect of cooperative learning across the three grades is process orientation.

Keywords: Content analysis, culture, cooperative learning, Farsi textbook, elementary school

Date Received: June 12, 2022

Date Accepted: Nov. 12, 2022

1. Associate Professor, Department of Education, Shahed University, Tehran, Iran. (Corresponding Author).
E-mail: m.saber@shahed.ac.ir
2. Assistant Professor, Department of Education, Farhangian University, Tehran, Iran.